

MỘT SỐ VẤN ĐỀ CỦA LÝ LUẬN DỊCH VỚI VIỆC DẠY VÀ HỌC NGOẠI NGỮ

ĐỖ THANH

Vì khuôn khổ có hạn, trong bài viết này, chúng tôi chỉ bàn về một số vấn đề sau :

I - VẤN ĐỀ KHẢ NĂNG DỊCH

Vì quá cường điệu các khó khăn của việc dịch mà trong những thế kỷ trước, một số nhà ngôn ngữ học duy tâm ở các nước tư bản đã phủ nhận khả năng dịch. Theo quan điểm của họ, không thể có được bản dịch thỏa đáng. Đây là bước thụt lùi của ngôn ngữ học. Tiêu biểu cho số người này là V. Humboldt. Ông đã nói như sau : "Mỗi ngôn ngữ vẽ một cái vòng chung quanh nhân dân nói thứ tiếng đó, và chỉ có thể thoát ra khỏi cái vòng ấy nếu bước vào một cái vòng khác. Vì thế, việc nghiên cứu ngoại ngữ được xem như là việc phát hiện ra một quan điểm mới trong thế giới quan cũ..., vì rằng hoặc ít hoặc nhiều, chúng ta đã đưa vào ngoại ngữ đó thế giới quan và quan điểm ngôn ngữ riêng của mình mà chính chúng ta cũng không cảm thấy một cách hoàn toàn rõ ràng".

Quan điểm trên của Humboldt đã bị bản thân cuộc sống và thực tế của công tác phiên dịch bác bỏ. Thực ra, mỗi ngôn ngữ phát triển đều hoàn toàn có đủ khả năng để truyền đạt nội dung được diễn đạt bằng ngôn ngữ khác. Việc dịch những kiệt tác của các nhà văn lớn trên thế giới ra nhiều thứ tiếng là một dẫn chứng hùng hồn cho khả năng dịch. Hơn nữa, có khi do sự sáng tạo và công phu lao động của dịch giả mà bản dịch còn có thể hay và nổi tiếng hơn cả nguyên bản. Đó là trường hợp bản dịch "Chinh phụ ngâm" của Đoàn Thị Điểm, bản dịch "Tỳ bà hành" của Phan Huy Vịnh. Mác cũng có lần nói rằng Ăngghen đã dịch tác phẩm của ông một cách rất sáng tạo, có đoạn còn hay hơn cả nguyên tác. Tóm lại, hoàn toàn không có căn cứ để phủ định khả năng dịch. Trong thực tế, không có người dịch nào đã gặp những chỗ không thể dịch được ra tiếng mẹ đẻ bằng cách này hay cách khác, trừ phi anh ta không có đủ trình độ cần thiết để dịch.

II - NHỮNG ĐIỀU KIỆN CẦN CÓ CỦA NGƯỜI DỊCH.

Nghiên cứu các tác phẩm dịch và những ý kiến phát biểu về vấn đề dịch của Mác, Ăngghen, Lênin, chúng ta thấy các ông tuyệt nhiên không hề nghi ngờ khả năng dịch. Bản thân Mác, Ăngghen, Lênin là những người nắm rất vững nhiều ngoại ngữ và đã từng dịch rất nhiều tác phẩm của các nước khác ra tiếng mẹ đẻ hoặc ngược lại. Những tác phẩm dịch đó là những mẫu mực cho tất cả những người làm công tác phiên dịch noi theo. Sở dĩ các ông đã đạt được kết quả trên là nhờ những điều kiện sau :

1. Nắm vững ngôn ngữ của nguyên bản và ngôn ngữ dịch cũng như nắm vững tính

muôn màu muôn vẻ của những thủ pháp tu từ của ngôn ngữ đó.

2. Có tâm hiểu biết rất rộng, am hiểu các khái niệm sự vật được nói đến ở nguyên bản.

3. Quan niệm nguyên bản là thể thống nhất hữu cơ giữa nội dung và hình thức. Đối với mỗi từ riêng lẻ, các ông đã hiểu một cách rất cụ thể và có thể truyền đạt đầy đủ và chính xác sang ngôn ngữ dịch.

4. Quan niệm dịch là công việc sáng tạo, đòi hỏi người dịch phải dày công lao động về ngôn ngữ để truyền đạt đầy đủ nguyên bản.

5. Trong mỗi trường hợp, các ông muốn rằng nội dung của tác phẩm dịch hay một đoạn trích trong đó phải trở thành tài sản thật sự của độc giả nói thứ tiếng khác¹¹

5 điều nêu trên là những điều kiện cơ bản mà người dịch phải hàng ngày hàng giờ kiên nhẫn rèn luyện để đạt tới. Nhà thơ nổi tiếng của nước Cộng hòa Giéc-oéc-giê, Xi-môn Chi-phô-va-nhi, khi trông thấy bản dịch thơ của mình ra tiếng Nga, đã nói với những người dịch như sau : "Tôi van các người, xin các người đừng dịch thơ của tôi. Tôi không muốn "ra mắt" những độc giả Nga với cái vẻ kỳ quái mà các người đã gán cho tôi. Nếu các người không đủ khả năng thể hiện trong bản dịch cá tính sáng tạo thực sự của tác giả thì xin các người cứ để yên đừng động đến các tác phẩm của tôi". Cái khổ ở đây không phải ở chỗ người dịch đã xuyên tạc dòng này dòng nọ của nhà thơ, mà ở chỗ anh ta đã xuyên tạc ngay chính nhà thơ và tạo cho ông bộ mặt khác. Chúng ta không chỉ đòi hỏi bản dịch tác phẩm văn học phải tái tạo những hình tượng và tư tưởng của tác giả, mà còn đòi hỏi nó phải tái tạo cả cá tính sáng tạo và phong cách của tác giả.

Nhà văn cổ điển Pháp, Étienne Daulait, trong cuốn sách "Về biện pháp dịch tốt từ tiếng này sang tiếng khác" của mình đã đưa ra 5 điều kiện của người dịch văn học:

1. Hiểu sâu sắc tính độc đáo của tác giả.

2. Hiểu 2 ngôn ngữ.

3. Không dịch từ mà dịch ý.

4. Không sáng tạo ra nghệ thuật ngôn ngữ riêng của mình, nghĩa là không được vay mượn về ngôn ngữ, mà phải luôn theo ngôn ngữ chung của toàn dân.

5. Truyền đạt được sự êm ái và hòa hợp của nguyên bản.

Ở đây, ta thấy nhà thơ Xô-viết và nhà thơ cổ điển Pháp đã thống nhất với nhau ở chỗ là trước hết người dịch phải hiểu được tính độc đáo và phong cách của tác giả.

Nhà thơ Xuân Diệu có lần đã dịch 2 câu thơ của Tố Như tiên sinh "Bất tri tam bách dư niên hậu, thiên hạ hà nhân khốc Tố Như" là "Ba trăm năm nữa mơ màng, có ai thiên hạ khóc chàng Tố Như". Về ý mà nói thì không có gì sai, nhưng các từ như "mơ màng", "chàng" ở đây có vẻ lạc lõng, không hợp với tâm trạng "lo lắng" và "đau đời" của Nguyễn Du.

Việc dịch hai ngôn ngữ cùng họ đã khó, việc dịch các ngôn ngữ khác họ lại càng phức tạp và khó khăn hơn nhiều. Trong trường hợp này, người dịch lại càng phải nỗ lực nhiều hơn, phải cần cù lao động cả về ngôn ngữ và nghệ thuật, tìm ra được các giải pháp

thích hợp để hoàn thành đến mức tối đa bản dịch, đóng góp phần vào công cuộc trao đổi văn hóa chung giữa các dân tộc.

III - TÍNH TRUNG THỰC CỦA BẢN DỊCH.

Một đặc điểm có tính nguyên tắc của bản dịch là tính trung thực của nó. Đặc điểm này phải được biểu hiện trong tất cả các văn bản dịch. Trước đây, ở Việt Nam, trên tạp san "Nghiên cứu văn học" và trên tuần báo "Văn nghệ", người ta đã bàn nhiều đến các tiêu chuẩn của một bản dịch tốt. Để đánh giá một bản dịch, chúng ta thường căn cứ vào hai tiêu chuẩn Tín và Nhã. Tín ở đây chính là tính trung thực của bản dịch. Về mối quan hệ giữa Tín và Nhã, một nhà văn và là nhà phiên dịch nổi tiếng của Nga đã nêu lên ý kiến hơi có vẻ hài hước của một nhà thơ Pháp "Bản dịch cũng như người phụ nữ, nếu đã đẹp thì không chung thủy, nếu đã chung thủy thì không đẹp". Sự so sánh trên có phần khập khiễng (và chưa thật thỏa đáng) nhưng nó nói lên được một sự thực là bản dịch đạt được đồng thời cả 2 tiêu chuẩn Tín và Nhã là điều khó. Chúng tôi tán thành quan điểm cho rằng tiêu chuẩn "Tín" quan trọng hơn, vì thế nếu dịch hay (tức là Nhã) mà không đúng nội dung thì không phải là dịch tốt, hơn nữa thường khi lại có hại, nhất là khi người dịch cố tình xuyên tạc nội dung của nguyên bản. Người xưa nói : "Dịch là phản". Vậy người dịch phải đề cao tinh thần trách nhiệm, cố gắng giữ cho được tính trung thực của bản dịch, sao cho bản dịch "phản lại" tác giả ít chùng nào hay chùng ấy. Nếu lương tâm của các nhà văn, nhà thơ, nhà viết kịch là ở chỗ dùng phương tiện ngôn ngữ để phản ánh một cách trung thực cuộc sống, thì lương tâm của những người dịch là ở chỗ truyền đạt lại một cách chính xác và đầy đủ những điều mà các tác giả đã gửi gắm trong tác phẩm của họ.

IV - TẦM QUAN TRỌNG CỦA MÔN DỊCH TRONG VIỆC HỌC NGOẠI NGỮ

Việc dạy dịch ra tiếng nước ngoài là một trong những yếu tố phức tạp và quan trọng nhất của việc dạy ngoại ngữ và đào tạo cán bộ phiên dịch.

Phương pháp dạy dịch ra tiếng nước ngoài đòi hỏi việc nghiên cứu có tính chất thực hành riêng. Và lại, vấn đề phương pháp luận hay việc dạy dịch mới chỉ đang bắt đầu được nghiên cứu.

Mối tương quan giữa lý thuyết và thực hành, giữa sự hiểu biết và thói quen giữa công việc ở lớp và ở nhà, địa vị của môn dịch giữa các môn khác trong việc dạy ngoại ngữ, vấn đề xây dựng một cách hợp lý nhất những cuốn sách giáo khoa và nhiều vấn đề khác đòi hỏi có sự nghiên cứu riêng. Phương pháp học ngoại ngữ mà không dịch là điều chưa hề có và không thể có được. Không có lớp học ngoại ngữ nào từ khi bắt đầu cho đến khi kết thúc mà không cần đến sự giúp đỡ của môn dịch. Vấn đề đặt ra là nên sử dụng việc dịch khi cần thiết và sử dụng thế nào cho có lợi nhất. Chúng ta hãy nhớ lại nhận xét nổi tiếng của Mác : "người mới học ngoại ngữ bao giờ cũng dịch thầm từ ngoại ngữ sang tiếng mẹ đẻ". Lênin cũng rất chú ý đến việc dịch và Người đã phát biểu nhiều ý kiến quý báu về vấn đề dịch nói riêng và vấn đề ngôn ngữ nói chung. Khi học ngoại ngữ Lênin rất chú ý đến vấn đề dịch. Bà Crup-xkai-a, vợ của Lênin, trong bài báo "Lênin và vấn đề học ngoại ngữ" có kể lại như sau : "Đối với việc đào sâu nghiên cứu tiếng Đức, tháng chạp năm 1898, khi bị đi đày, ngoài cuốn từ điển của Páp-cốp-xki, Lênin còn đề

nghe gửi cho Người tác phẩm của Tuốc ghê chép được dịch ra tiếng Đức...". Tháng 5 năm 1902, trong bức thư gửi từ Muyn-khen, Lênin đã khuyên người anh rể của mình lúc đó đang ở tù nên chú ý đến việc dịch xuôi và dịch ngược. Theo Người, đó là phương pháp học ngoại ngữ tốt nhất.

Có người nêu lên khẩu hiệu "Hãy quên tiếng mẹ đẻ". Theo tôi, khẩu hiệu này chỉ có lợi khi được thực hiện đúng chỗ và nó chỉ có thể được thực hiện khi tiếng mẹ đẻ không đóng vai trò của ngôn ngữ trung gian, và khi phải thiết lập các mối quan hệ liên tưởng trực tiếp, khi phải quên tiếng mẹ đẻ để mở ra con đường linh hội và biểu hiện một cách trực tiếp bằng ngoại ngữ. Nhưng thậm chí ngay cả khi người học đã nắm chắc ngoại ngữ, họ vẫn phải tiếp tục so sánh, đánh giá ý nghĩa các từ của hai ngôn ngữ và đó chính là quá trình của việc dịch. Thường thì lúc học ngoại ngữ, nhất là khi tự học, chúng ta ít chú ý đến việc dịch ngược. Việc dịch ngược sẽ có lợi nếu những sai lầm được nghiên cứu và sửa chữa cẩn thận, đặc biệt khi ngôn ngữ hội thoại là mục đích cuối cùng của việc học và khi bài dịch đã chữa được học thuộc lòng. Việc dịch ngược giúp người học nói bằng ngoại ngữ được dễ dàng, lưu loát.

V - ƯU ĐIỂM VÀ NHƯỢC ĐIỂM CỦA VIỆC DỊCH

A - Ưu điểm và nhược điểm của dịch ngược là như sau :

* - Ưu điểm :

1. Có thể sử dụng để dịch các câu đơn giản ngay từ lúc bắt đầu học.
2. Dễ kiểm tra và dễ đánh giá trình độ học của học sinh, và khi dịch tất cả học sinh đều gặp những khó khăn giống nhau.
3. Có lợi khi được sử dụng để truyền đạt ý nghĩa của các cách nói thổ ngữ.
4. Có thể giúp học sinh khá ôn tập về ngữ pháp.

* - Nhược điểm :

1. Nếu áp dụng không thận trọng sẽ gây cho học sinh thái độ không đúng đối với ngôn ngữ.
2. Nếu lạm dụng thì sẽ quá nhấn mạnh đến những mối quan hệ liên tưởng gián tiếp.
3. Rất khó đối với các học sinh trung bình. Vì thế, chỉ nên dịch ngược các câu đơn giản hay chỉ sử dụng để kiểm tra những điều đã học.
4. Sẽ rất chán nếu thực hiện nó hàng ngày.
5. Sẽ có hại cho việc phát triển thói quen ngôn ngữ, nếu bài dịch đã chữa không được học thuộc lòng.

B - Ưu điểm và nhược điểm của việc dịch xuôi.

* - Ưu điểm :

1. Là biện pháp nhanh chóng và chắc chắn để kiểm tra việc hiểu các từ, cụm từ, cách nói thổ ngữ và câu.

2. Là biện pháp tốt để chuẩn bị cho việc đọc mà không dịch.

3. Có lợi cho việc rèn luyện tiếng mẹ đẻ và cho việc so sánh bản dịch của người học với các bản dịch tốt.

* - *Nhược điểm :*

1. Đòi hỏi phải chú ý đến tiếng mẹ đẻ nhiều hơn là đến ngoại ngữ.

2. Nhấn mạnh quá mức đến những mối quan hệ liên tưởng gián tiếp.

3. Dễ biến thành các giờ học nhàm chán.

4. Không truyền đạt được hết vẻ đẹp của nguyên bản.

Tính chất để kiểm tra việc hiểu biết của học sinh và sự hiểu đầy đủ bài tập đọc là sự chuẩn bị bước đầu cho việc đọc không dịch. Vì vậy, ưu điểm này của môn dịch là điểm rõ ràng. Mặt khác, 3 nhược điểm 1, 2, 3 chứng tỏ rằng nếu sử dụng thái quá việc dịch thì có thể dẫn đến tác hại to lớn tới mức chẳng thà không dạy dịch còn hơn. Nhưng nói chung, bất cứ phương pháp nào cũng có hại nếu sử dụng không hợp lý.

Tháng 11 năm 1993

CHÚ THÍCH

1) Dẫn theo A. Phê-đrô-pốp trong cuốn "Cơ sở lý luận dịch".

SOME QUESTIONS ON TRANSLATED THEORY AND THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING.

Do Thanh

The article deals with these questions:

- Translated abilities.
- Necessary conditions for every translator
- Truthful and straightforward translated texts.
- The degree of importance of translated theory in foreign language learning.
- Good points and short comings of translation.